

Miquel Servet Conesa, teòleg i metge inconformista

Àngels Royo Peiró

Oncologia Mèdica. Hospital Lluís Alcanyís de Xàtiva. València.

Introducció

M'he proposat escriure sobre Miquel Servet (Figura 1) per tindre una raó per aprofundir en els seus escrits i teories. Com veurem a continuació, l'obra d'aquest metge renaixentista aragonès és eminentment teològica, però, quasi sense proposar-s'ho, es va convertir en un expert anatomista i un dels primers que va descriure la circulació pulmonar de la sang.

Família, formació i professió

La majoria dels historiadors coincideixen en el fet que Miquel Servet va néixer a Vilanova de Sixena, província d'Oscà, el 29 de setembre de 1509 o 1511. Però altres proposen Tarragona o Tudela com a ciutat natal del que seria conegut a Europa com *Serveto*.

Fill d'Antò Serveto i de Catalina Conesa, va tindre dos germans menors: Joan, que es va ordenar sacerdot, i Pere, que va continuar amb la notaria paterna. Miquel va estudiar diferents disciplines com llatí, grec i hebreu o matemàtiques i filosofia des de ben jove, baix l'aixopluc de l'abat franciscà de Montaragó, confessor i secretari del rei Carles V. L'any 1528 es va traslladar a Tolosa de Llenguadoc per estudiar lleis i en febrer de 1530 va estar present en la coronació de l'esmentat rei pel papa Clement VII a Bolonya. Posteriorment, va continuar els seus estudis de teologia a Basilea on va coincidir amb Erasme i Luter.

Des de molt prompte es va interessar pel misteri de la Trinitat, que va ser un dels temes principals de la seua obra. Amb només vint anys va publicar el seu primer llibre *De Trinitatis erroribus* (Els errors de la Trinitat), on explica que el dogma de la Santíssima Trinitat, consolidat en el concili de Nicea l'any 325, no té cap base bíblica. Servet considerava que Jesús era un home, fill de Déu, i negava l'existència de l'Esperit Sant, considerant que era la força de l'esperit de Déu. No entraré en discussions teològiques,

FIGURA 1. **Miquel Servet Conesa** (Font: Wikimedia Commons)

que se mescapen de les mans, però l'escàndol que va provocar aquesta obra va ser molt important i va canviar totalment el rumb de la seua vida. Des d'això moment va estar en el punt de mira de les ires, tant de catòlics com de protestants. L'Església catòlica va prohibir l'obra i el va denunciar a la Inquisició, fet que el va obligar a escapar a Lió i a canviar de nom per passar desapercebut. Tal volta en homenatge a la seua localitat natal, a partir d'aleshores seria conegut com a *Michel de Villeneuve*.

A Lió va treballar com a corrector de proves d'una impremta, on va poder mantindre correspondència amb el líder protestant Calví i on va conèixer el metge humanista Symphorien Champier, creador del Col·legi de Metges de Lió. Gràcies a aquest últim es va decidir a estudiar medicina a París.

Durant els seus estudis a l'Escola de Medicina de París va tindre una especial predilecció pels estudis d'anatomia que, a més, va intentar relacionar amb la seua passió per la teologia. Allí va treballar com ajudant de dissecció del pare de l'anatomia moderna, Andreas Vesalius. En un moment en què la medicina continuava dominada per les an-

Correspondència: Àngels Royo Peiró
València
Adreça electrònica: a.royopeiro@gmail.com
<https://twitter.com/angelsrp>

tigues teories galèniques, ambdós anatomistes són un exemple de les primeres veus discrepans, que insistien en la necessitat de l'observació i l'experimentació reglada que acabaria constituint la primera Revolució Científica.

Arran d'aquests treballs de dissecció va establir una de les primeres descripcions de la circulació pulmonar, que publicaria anys després a la seua obra teològica fonamental *Christianismi restitutio* (La restitució del cristianisme). A continuació parlarem més extensament d'aquesta obra, però és important assenyalar que va ser la causa que protestants i catòlics el perseguiren de nou acusat d'heretgia.

A causa de la nova persecució, més virulenta encara per la fama assolida, es va establir d'incògnit a Charlieu, on va exercir la medicina entre els anys 1539 i 1541. Posteriorment, gràcies a amistats influents, va treballar dotze anys com a metge de l'arquebisbat de Vienne fins a la seua execució l'any 1553 a Ginebra.

Estudis i publicacions sobre teologia

La història d'Europa del segle XVI està condicionada, entre d'altres, per la ruptura entre l'Església de Roma i la Reforma. Tot i que entraven en joc múltiples raons polítiques i econòmiques, les discrepàncies es plantejaren en l'àmbit religiós. En aquest context es gestaren i publicaren les obres de Miquel Servet, que tant condicionaren, com ja hem vist, la seua vida.

El seu primer llibre, *De Trinitatis erroribus* (Els errors de la Trinitat), publicat l'any 1531, va provocar el primer exili, amb el canvi de rumb professional que anys més tard el faria estudiar medicina, sense abandonar mai el vessant teològic. Tampoc va deixar mai la seua predilecció pel tema de la Trinitat, que també va tractar a *Dialogorum de Trinitate libri duo* (Els diàlegs de la Trinitat), publicat el 1532, entre d'altres.

Com a estudiant de medicina a París va escriure, l'any 1537, *Syruporum Universa ratio* (Explicació universal dels xarops), sobre els remeis més utilitzats a l'època. Un any després va veure la llum un llibret sobre astrologia, *Oratio pro Astrologia* (Discurs en favor de l'Astrologia), que també el va posar en conflicte amb les autoritats acadèmiques.

En la seua etapa laboral a Vienne va publicar tres versions comentades de la Bíblia, diferents llibres sobre oració i la seua obra fonamental, *Christianismi restitutio*. En aquest volum, publicat l'any 1553, exposa detalladament les seues teories discrepans de la doctrina vigent. Entre altres qüestions, nega l'existència del pecat original i de nou es mostra en contra del dogma de la Trinitat. També manifesta la seua opinió del fet que no s'ha de batejar els nens fins que no siguin adults i tinguen consciència de la decisió, com va fer Jesús, o discrepa de l'origen diví d'aquest, a qui considera de naturalesa humana. Arran d'aquesta obra va ser considerat heretge de nou, tant per calvinistes com per catòlics.

Però si estem parlant ací d'aquesta obra purament teològica és perquè, al volum V d'aquesta publicació, Servet estableix una de les primeres definicions de la circulació pulmonar o menor de la sang. I no he escrit conscientment que és *la primera* definició d'aquest circuit sanguini perquè estudis recents apunten que ell es va basar en una primera descripció que va fer el sirià Ibn an-Nafís tres-cents anys abans.

El teòleg esdevingut anatomista va decidir incloure aquest tema mèdic en un llibre teològic perquè per a ell tot succeeix per designi diví i tal volta, d'alguna forma, l'alè està relacionat amb l'ànima. Per aquesta raó, el seu descobriment no va tindre cap impacte immediat en la comunitat científica de l'època i va trigar molts anys a ser reconegut.

Descripció de la circulació pulmonar

Ara ja sabem que Miquel Servet no només va ser un dissident en temes teològics, sinó que també va ser dels primers a qüestionar les teories galèniques regnants. Al llibre V de *Christianismi restitutio* (Figura 2) afirma que la sang venosa arriba als pulmons, on és depurada i retornada al cor.

Als seus escrits no va arribar a precisar les vies exactes de la circulació menor (Figura 3), però sí que es va mostrar clarament en contra de la idea galènica que la sang

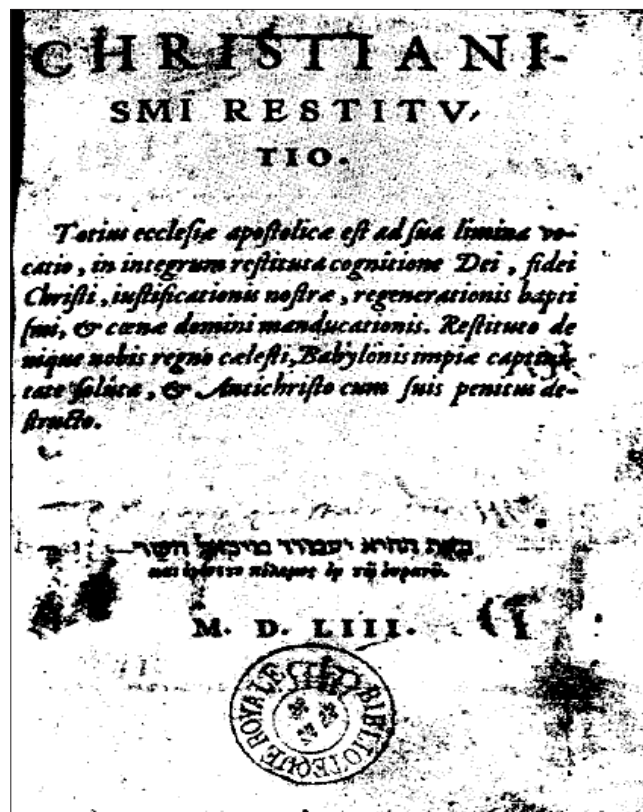

FIGURA 2. *Christianismi restitutio* de Miquel Servet (Font: Wikimedia Commons)

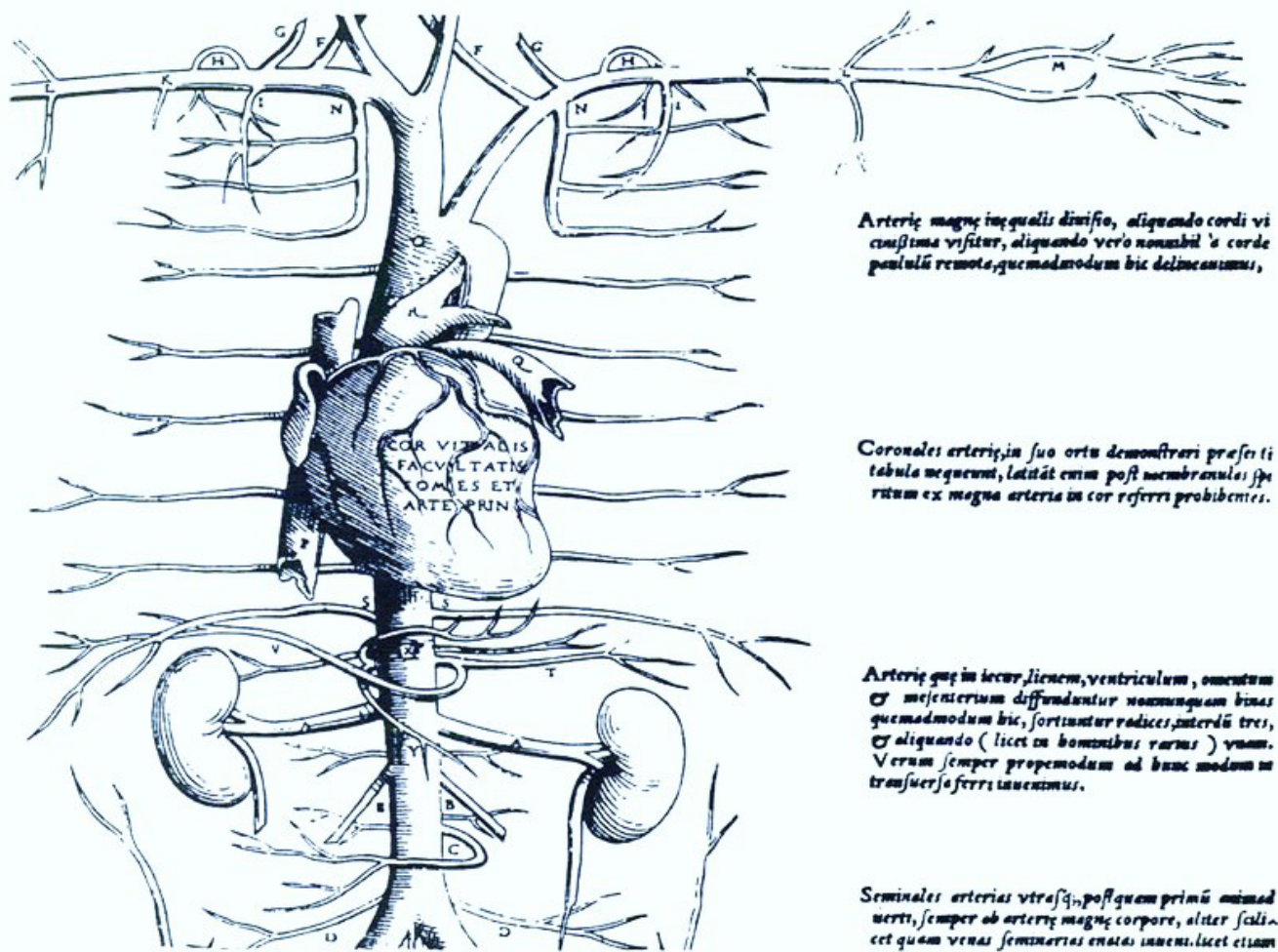

FIGURA 3. Esquema i anotacions de Miquel Servet sobre la circulació pulmonar (Font: Wikimedia Commons)

passava a través de petits porus d'una cavitat cardíaca a l'altra. Gràcies a les seues disseccions del cor va constatar com és de gruixut el septe entre els ventricles i la grandària de l'artèria pulmonar. No va arribar a explicar el procés d'oxigenació de la sang, però sí que va comentar que el gran volum bombejat als pulmons havia de tenir alguna funció important: "No va ser feta d'aquesta sort ni emet tan gran i important volum de sang des del cor als pulmons, simplement per a la seua nutrició."

Sens dubte, les gairebé sis pàgines dedicades a explicar aquest circuit són les més famoses d'entre els centenars que va escriure Servet: "... l'alè diví [...] es distribueix per tot el cos després d'haver sigut inspirat i barrejat amb la sang, en els pulmons. [...] Aquesta comunicació (*entre l'aire i la sang*) no es produeix per la part mitjana del cor (*septe*) com generalment es creu, sinó per un admirable orifici. Del ventricle dret del cor, en un llarg conducte que travessa els pulmons, la sang subtil és agitada, preparada pels pulmons, tornant-se clara i de la vena arterial (*actual artèria pulmonar*) es transfon en l'artèria venosa (*actual vena pulmonar*). A continuació en aquesta ma-

teixa, la inspiració barreja la sang amb l'aire i per la respiració es purga de residus. D'aquesta manera, del ventricle esquerre del cor és atreta per la diàstole tota la sang, barrejada amb altra matèria (*l'aire*), per a convertir-se en esperit diví. Les diferents unions demostren com els pulmons s'asseguren la preparació i la comunicació. [...] La sang és enviada dels pulmons al cor barrejada amb l'aire per l'artèria venosa. La barreja aire i sang es fa als pulmons. El color clar el rep la sang en els pulmons i no en el cor".

Els seus deixebles intentaren fer noves publicacions pòstumes de la seua obra, però aquesta no va tindre transcendència a la comunitat mèdica fins quasi un segle després. Els divulgadors de les troballes servetianes foren l'anatomista William Harvey i el cirurgià Charles Bernard. Harvey va anar un pas més enllà i en 1628 va publicar *Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus* (Un exercici anatómic sobre el moviment del cor i la sang en els éssers vius) (més conegut com *De motu cordis*), un breu però esclaridor llibre sobre el moviment del cor i l'anatomia del sistema circulatori.

Condemna per heretgia i llegat

Tot i que *Christianismi restitutio* es va publicar de forma anònima a principis de 1553, poc de temps després es va filtrar la vertadera identitat del seu autor. Algunes fonts apunten que el denunciador va ser Calví, a qui Servet havia enviat una primera versió del text. La Inquisició de Lió va detindre Miquel per heretge i després de ser interrogat va aconseguir escapar. Com que ningú podia fer la contra a la Inquisició, el 17 de juny d'aquell any va ser sentenciat a mort *in absentia*, i el mateix dia varen cremar a Lió una efígie de Servet acompanyada de diversos exemplars dels seus llibres.

Malauradament, en la seua fugida cap a Itàlia, Miquel és descobert i empresonat en Ginebra el 13 d'agost. Després d'un judici acarnissat, amb extensos debats teològics, va ser de nou condemnat per heretge, aquesta vegada pel Consell de Ginebra: "... et condemnem, Miquel Servet, que et lliguin i portin a l'indret de Champel, que allà et subjectin a una estaca i et cremin viu, al costat del teu llibre manuscrit i imprès, fins que el teu cos quedi reduït a cendra, i així acabis els teus dies perquè quedis com a exemple per a altres que vulguin cometre el mateix".

Finalment, va morir cremat el 27 d'octubre de 1553 a Champel, un cèntric barri de la ciutat suïssa de Ginebra. El judici i la mort de Servet es poden considerar dels primers en la història en què el condemnat ho és per defensar la seua llibertat de pensament i d'expressió. Cal recordar el seu paper com a anatomista, però també com el pensador pioner en la defensa del dret de cada individu a seguir la seua consciència i expressar les seues opinions.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Bardají R; Duplá C (coord.). Miguel Servet. Los valores de un hereje. Saragossa: Heraldo de Aragón; 2013.
2. Miqueo C. Miguel Servet Conesa. A: Real Academia de la Historia. Diccionario Biográfico electrónico (DB~e). Consultable a: <http://dbe.rah.es>. Accés el 27 d'agost de 2023.
3. Puerta JL. Teología y medicina en la obra servetiana. *Ars Medica. Revista de Humanidades* 2007;1:83-92.
4. Samaniego Arrillaga E. Miguel Servet, precursor de la angiología. *Angiología*. 2016;68(4):349-51.
5. Servet M. Sobre los errores acerca de la Trinidad y Diálogos sobre la Trinidad. A: Alcalá A, ed. *Obras Completas*, Saragossa: Larumbe. Clásicos Aragoneses; 2004.